

بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی

ابراهیم صالحی عمران*

طناز شکیباییان**

E-mail: edpes60@hotmail.com

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف توصیف میزان توجه به مؤلفه‌ها و مفاهیم مرتبط با هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران انجام شده است. بدین منظور با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوی، ۲۷ جلد کتاب درسی دوره آموزش ابتدایی سال ۸۲-۱۳۸۱ که شامل ۵۱۲ درس، ۳۱۹۹ صفحه و ۲۳۲۲ تصویر بوده، مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از روش آنتروپی شانون نیز برای تفسیر پیام و پردازش اطلاعات موجود برای به دست آوردن ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌های تحقیق و مقایسه ضرایب اهمیت آنها استفاده شده است. مقوله‌های اصلی تحقیق شامل ارزش‌های هویت ملی، ارزش‌های دینی - مذهبی و ارزش‌های انقلابی است که هر یک توسط معیارهای تعریف‌شده از نظر محقق، بررسی گردیده‌اند. بر اساس یافته پژوهش، توجه متعادلی به عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی نشده و در این میان دروس، صفحات و تصاویر کتب درسی این دوره، در زمینه شکل‌دهی هویت ملی در نسل جدید، بسیار کم‌رنگ ایفای نقش نموده‌اند.

کلیدواژه‌ها: هویت ملی، تحلیل محتوی، آموزش ابتدایی، ایران

* استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه مازندران

** کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

مقدمه

مسئله اساسی این پژوهش، توجه به هویت ملی^۱ است، که بحث درباره آن در رشته‌های مختلف و بین سیاستمداران و برنامه‌ریزان کشورها، از اهمیت شایانی برخوردار است. هر ملتی از جمله ملت ایران از ممیزه‌ها و هویت ملی خاصی برخوردار است که او را از دیگر ملل جهان متمایز می‌سازد. هویت ملی ایران که خاص مردم ماست، ملهم از ویژگی‌های تاریخی، سیاسی، محیط جغرافیایی، جهان‌بینی، نگرش، خواست‌ها، آرزوها، غم‌های مشترک، احساسات و اعتقادات ویژه می‌باشد. دارا بودن چنین فرهنگی به ملت ما تشخیص و هویتی متفاوت از دیگران می‌بخشد.

منشاء بسیاری از نگرش‌ها و تفکرهای انسان، تصویربرداری و معناسازی‌هایی است که از بدو تولد در خانه و در ادامه آن در مدرسه، شکل می‌گیرد. می‌توان، به اهمیت دوره آموزش عمومی در شکل‌گیری هویت ملی به مثابه رکن شخصیت و متمایزکننده او از دیگران در دانش‌آموزان، در همان دوره آموزش ابتدایی، پی برد. از زمانی که آموزش و پرورش به صورت رایگان و اجباری و همگانی به عنوان بخشی از راهبردهای توسعه در بیشتر کشورهای جهان معرفی و اجرا شده است، دست اندرکاران آموزش و پرورش کشور بر آن شدند تا با دقت نظر و اعمال حساسیت‌های لازم در مؤلفه‌های تعلیم و تربیت از جمله برنامه‌ریزی درسی و به ویژه محتوای درسی، تمهیدات لازم را با اتخاذ روش‌های مناسب برای ایجاد آگاهی و تقویت بعد شناختی و تعمیق و تحکیم حس تعلق به هویت ملی در بعد عاطفی و احساسی در دانش‌آموزان فراهم آورند (حاج‌بابائی، ۱۳۷۱). در واقع، این حساسیت به ایجاد هویت، زمانی برجستگی می‌یابد که جامعه با بحران مواجه باشد. از سوی دیگر وجود هویت ملی منسجم و قوی، عامل گذار از شرایط بحرانی نیز می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد هویت نیز در دنیای معاصر، با چنین وضعیتی روبروست و لذا گرفتار بحران توصیف می‌شود (دوران، ۱۳۸۳؛ شیخاوندی، ۱۳۸۳؛ الطایی، ۱۳۸۲). از این‌رو، این تحقیق در صدد است بدین پرسش پاسخ‌گوید که موضوع هویت ملی به چه میزان در کتب درسی دوره آموزش ابتدایی مورد توجه قرار گرفته و کدام بعد آن در ثقل توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش ابتدایی قرار دارد؟ به عبارت دیگر، سؤال‌های پژوهش به شرح زیرند:

۱- در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، فراوانی توجه به مفهوم

هویت ملی (۱) به چه مقدار است؟

- ۲- در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، فراوانی توجه به ارزش‌های دینی - مذهبی (۲) به چه مقدار است؟
- ۳- در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، فراوانی توجه به ارزش‌های انقلاب اسلامی (۳) به چه مقدار است؟
- به همین دلیل، این تحقیق از طریق تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، به بررسی میزان توجه به هویت ملی می‌پردازد.

مفهوم‌شناسی هویت و هویت ملی

هویت، واژه‌ای است عربی که در زبان فارسی به جای واژه انگلیسی Identity به کار می‌رود. محمد معین در فرهنگ فارسی، تحت عنوان «هویت»، معانی‌ای مانند «ذات باری‌تعالی»، «هستی و وجود» و «آنچه موجب شناسایی شخص می‌شود» را آورده است. در بخش دیگری از این فرهنگ، لغت «هویت» در ارتباط با مفهوم «ماهیت» بیان شده و چنین آمده است که هرگاه ماهیت، که همانا حقیقت شئی است، با تشخیص، لحاظ و اعتبار شود، هویت نامیده می‌شود (معین، ۱۳۷۴: ۵۲۲۸). همچنین هویت به عنوان یکی از مقوله‌های علوم انسانی، کل مرکب و متحولی است که اجزا و طیف‌های گوناگونی دارد (صدر، ۱۳۷۷: ۱۵).

به طور کلی، آنچه وسیله شناسایی فرد باشد، یعنی مجموعه خصایص فردی و خصوصیات رفتاری که از آن طریق، فرد برای خود و دیگران قابل تعریف و شناسایی گردد هویت نامیده می‌شود. «هویت» واژه‌ای است که امروزه توجه زیادی را به خود اختصاص داده و جایگاه ویژه‌ای در مطالعات و پژوهش‌های علوم انسانی یافته است. بسیاری، از «بحران هویت» سخن گفته و ابراز نگرانی می‌کنند و پژوهشگران و متفکران را به تأمل و چاره‌اندیشی فرا می‌خوانند (دوران، ۱۳۸۳؛ شیخاوندی، ۱۳۸۳؛ الطایبی، ۱۳۸۲). هنگامی که اریک اریکسون با عطف توجه به شکل‌گیری هویت فردی مراحل روانی - اجتماعی رشد را توصیف می‌کند، در مرحله پنجم به وحدت هویت در برابر سردرگمی نقش می‌رسد و آن را همزمان با دوره نوجوانی می‌داند. به نظر اریکسون، افرادی که با احساس هویت نیرومندی از این مرحله بیرون می‌آیند، برای روبروشدن با بزرگسالی، به اطمینان و قطعیت مجهز هستند. آنهایی که در رسیدن به هویت منسجم ناکام می‌مانند، دچار بحران هویت می‌شوند و آنچه را که اریکسون سردرگمی نقش نامید، بروز می‌کند. آنها نمی‌دانند چه هستند. به کجا تعلق دارند یا به کجا می‌خواهند بروند؟

از هویت تعاریف گوناگون ارائه شده و معانی متعددی به آن نسبت داده شده است. شاید بتوان گفت که هویت برداشت و مفهومی است که ما از خود داریم. طبق نظر ویلیام جیمز:

«خود را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: من مفعولی و من فاعلی. من مفعولی مجموعه آن چیزی است که شخص می‌تواند آن را مال خود بداند و شامل توانایی‌ها، خصوصیات اجتماعی و شخصیتی و متعلقات مادی است. من فاعلی خود داننده است. این جنبه خود، دائماً تجارب، مردم، اشیاء و وقایع را به نحوی کاملاً ذهنی سازمان می‌دهد و تفسیر می‌کند. به عبارت دیگر، من فاعلی در خود تأمل می‌کند و از طبیعت خود باخبر است» (طالبی، ۱۳۷۸: ۱۰).

خصوصیات جسمانی (مانند قد، وزن، رنگ پوست و مانند آن)، جنسیت (زن یا مرد)، توانایی‌ها و خصلت‌هایی که به خود نسبت می‌دهیم و نیز رفتار دیگران با ما و جایگاهی که ما در میان دیگران داریم و نقش‌هایی که پذیرفته‌ایم، همه و همه بخش‌هایی از هویت ما هستند. آنچه ما از خود و از آن خود می‌دانیم، شاید به واقع آنچه نباشد که دیگران از ما و از آن ما می‌دانند. با این وجود، بخش عمده هویت هر فرد در جمع و در تعامل با دیگران شکل می‌گیرد. دیگران برای فرد بسان آینه‌ای می‌مانند که او می‌تواند در آنها خود را ببیند و بشناسد. آگاهی از خود، مستلزم مقایسه مداوم میان خود و دیگری است.

در مجموع، می‌توان اظهار داشت که هویت مفهومی منفرد و تک‌بعدی نیست؛ بلکه اجزا و عوامل گوناگونی شکل‌دهنده و معرف آن می‌باشد. همچنانکه کودکان از خود درکی پیدا می‌کنند و هویت خود را می‌یابند، تلویحاً برای خصوصیات خود ارزش منفی یا مثبت قائل می‌شوند. مجموعه ارزیابی‌هایی که فرد از خود می‌کند، عزت نفس او را تشکیل می‌دهد. عزت نفس همان مفهوم خود نیست، هر چند که این دو غالباً با هم اشتباه می‌شوند. «خود» مجموعه‌ای است از عقاید فرد درباره خود که بیشتر بر مبنای توصیف است تا قضاوت. ممکن است بعضی از بخش‌های مفهوم خود، خوب یا بد شمرده شوند، ولی بعضی از بخش‌ها نه خوب قلمداد شوند و نه بد. در عین حال، عزت نفس به ارزیابی‌های شخص از خصوصیاتش اطلاق می‌شود. لذا این دو از هم تأثیری پذیرند.

به طور کلی بخشی از هویت هر فرد ذاتی اوست و با او به دنیا می‌آید (جنسیت، قد، رنگ مو یا چشم، نژاد و مانند آن). اینکه ما از خصوصیات مان چه برداشتی داشته

باشیم (دختر یا پسر بودن را خوب یا بد بدانیم و احساس زیبایی یا زشتی کنیم) و خود را چگونه ارزیابی کنیم، تا حد زیادی متأثر از چگونگی برخورد محیط پیرامونمان با ما و مقایسه‌ای که ما میان خود و آنان به عمل می‌آوریم، می‌باشد. بخش‌های دیگر تشکیل‌دهنده هویت، متشکل از نقش‌هایی است که در جامعه و محیط پیرامون شکل گرفته، ساخته شده و به ما محول شده است که به نظر می‌رسد، مفهوم هویت ملی از این نوع مقوله می‌باشد. از این منظر، می‌توان گفت هویت نوعی سازه است که از بطن هم‌پیوندی مؤلفه‌های متعدد سربرآورده و به وسیله کارکرد عوامل مختلف ساخته می‌شود. مفهوم هویت دارای سطوح و مراتب مختلفی است و به طور کلی از دو بعد فردی و جمعی قابل تعریف است. هویت فردی عموماً در مباحث روانشناختی و هویت جمعی در مباحث جامعه‌شناختی مطرح می‌شود که در این میان هویت ملی، یکی از سطوح و مراتب عالی آن می‌باشد. هویت فردی ناظر به این است که ما چه کسی هستیم و تا چه حد به دیگران شبیه یا از آنها متمایزیم؛ اما هویت ملی بیشتر ناظر به درونی‌کردن هویت جمعی جامعه از طرف فرد است. فرد در طول فرایند جامعه‌پذیری، هویت ملی را با تمام ابعادش درونی می‌کند و آنها را جزئی از شخصیت خویش می‌سازد. از طریق همین درونی‌کردن هویت ملی است که فرد به تشابهات شناختی و عاطفی خود با هموطنان خویش پی می‌برد و نوعی احساس پابندی، دلبستگی و تعهد نسبت به آنها و جامعه پیدا می‌کند. او به تفاوت‌های خود به عنوان عنصری از جامعه با جوامع دیگر آگاهی می‌یابد و این آگاهی، پیوند او را با جامعه خویش استحکام می‌بخشد (احمدلو، ۱۳۸۱: ۴۶ و ۴۷).

بنابراین مطالعه هویت ملی به عنوان یکی از سطوح عالی هویت جمعی، موضوعی مهم در مطالعات اجتماعی به شمار می‌رود (دولی^۱ و دیگران، ۲۰۱۰؛ کرایسی^۲ و دیگران، ۱۹۹۹؛ اسمیت^۳، ۱۹۹۱، ۱۹۹۲) و در دوره‌های گوناگون تحول فکری و دگردیسی‌های اجتماعی انسان، رویکردهای متفاوتی نسبت به آن اتخاذ شده است. دوران (۱۳۸۳)، این مطالعات را در قالب دو رویکرد نظری مدرن و پسامدرن، مورد بررسی قرار داده است. ساروخانی و رفعت‌جاه (۱۳۸۳: ۷۴) در توضیح این دو رویکرد، چنین توضیح می‌دهند:

1- Dowley

3- Smith

2- Kriesi

در رویکرد مدرن، تعریف هویت به کمک عوامل از قبل موجود طبیعی، روانی یا اجتماعی صورت می‌گیرد. این نظریه شامل دو مقوله کلی است: نظریه‌های جامعه‌شناسان که هویت را ساخته و پرداخته زمان و مکان می‌دانند، و دیدگاه تعامل‌گرایان نمادین و جامعه‌شناسانی چون گیدنز در این مقوله جای دارد، نظریه‌های روان‌شناسان اجتماعی که در آنها فرایندهای روانی شخص نقش ضروری در ساخت و پرداخت هویت اجتماعی او ایفا می‌کنند. این دیدگاه عمدتاً با دیدگاه شناخت اجتماعی هم‌پوشی دارد. در رویکرد پسامدرن، این اعتقاد وجود دارد که شکل‌گیری و تعریف هویت، مستقل از دخالت هر گونه عامل از قبل موجود طبیعی، روانی یا اجتماعی صورت می‌گیرد. این رویکرد که با نظریه گفتگومانی شناخته می‌شود، عمدتاً متأثر از ادبیات، زبان‌شناسی و معناشناسی است (کوسترمن^۱ و فیش‌بچ^۲، ۱۹۹۸؛ لایلی^۳ و دایهل^۴، ۱۹۹۹).

یک بخش از این مطالعات نیز با رویکردی کمیت‌گرایانه، حول محور چگونگی درک هویت ملی و چگونگی اندازه‌گیری این مفهوم متمرکز شده است (Kosterman and Feshbach 1989; Lilli and Diehl 1999). کاری (۲۰۰۲)، سه تصور مختلف از مفهوم هویت ملی را در کشورهای مختلف اروپایی مورد بررسی قرار داده است. این تصورات عبارتند از شدت و نوع روابط هویت ملی، سطح تعلق و وابستگی تصور هویت ملی در رابطه با موجودیت حکومتی و جغرافیای سایر کشورها، و تصور تهدید فرهنگی که اروپای متحد به فرهنگ ملی کشور وارد می‌کند. نتیجه این بررسی، نشان داده است که احساس قوی هویت ملی منجر به حمایت کمتر از تصور اروپای متحد شده است. به عبارت دیگر، هنوز احساس هویت ملی در بسیاری از کشورها در نزد آحاد مردم، مهم و اساسی قلمداد شده و هویت فراملی یا منطقه‌ای به برداشتی مسلط نزد اروپاییان و به مثابه مرجع نوین تعلق در نیامده است. بیومن^۵ (۱۹۹۶)، بیان می‌کند که هویت موضوعی بسیار مهم در دوره پست‌مدرن می‌باشد؛ چرا که در این دوره، مردم مطمئن نیستند که کی هستند. به عبارت دیگر، شرایط زندگی در دنیای جدید، ایجاب می‌کند که هویت هر فرد در یک مفهوم وسیع‌تر حوزه فرهنگی و اجتماعی شکل بگیرد. جنکینز^۶ (۱۹۹۶) نیز در این باره تأکید می‌کند که هویت نوعی مناظره بین شباهت‌ها و

1- Kosterman

4- Diehl

2- Feshbach

5- Bauman

3- Lilli

6- Jenkins

تفاوت‌هاست. او اضافه می‌کند که هویت اجتماعی^۱ یعنی فهم اینکه ما کی هستیم و دیگران کی هستند و برعکس، تصور مردم از خودشان و دیگران. در دیدگاه اسمیت (۱۹۹۱)، هویت نوعی نزدیکی و صمیمیت در افراد جامعه است. نوعی اجتماعی کردن اعضای جامعه که از آن تحت عنوان شهروندان^۲ یاد می‌شود. بعضی دیگر از محققین، به جای توجه به هویت، بیشتر به بعد ملی آن توجه دارند. برای مثال میلر^۳ (۱۹۹۵) اعتقاد دارد که وقتی درباره هویت ملی یک شخص صحبت می‌کنیم، اول باید درباره اینکه ملت‌ها چه هستند، تصور روشنی داشته باشیم. به عبارت دیگر، وزن و توجه بیشتری می‌بایست به مفهوم کلی‌تر ملت، و شکل‌گیری هویت‌ها و هویت ملی در افراد داده شود. بنابراین، درک عناصر تشکیل دهنده ملت از قبیل نژاد مشترک، دین مشترک، زبان، بستگی‌های جغرافیایی، بستگی‌های مشترک اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و آرمان‌های مشترک در این فرایند، اهمیت پیدا می‌کنند (عالم، ۱۳۷۵؛ فالکس، ۱۳۸۱).

با توجه به مطالب پیش‌گفته، این تحقیق با هدف بررسی و توصیف مفاهیم مرتبط با هویت ملی در محتوای (دروس، صفحات، تصاویر) کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی انجام گرفته است. علاوه بر این، در پژوهش حاضر سعی شده تا مفاهیم مرتبط با ارزش‌های دینی- مذهبی و ارزش‌های انقلابی نیز مورد بررسی قرار گیرند تا امکان مقایسه بین مفاهیم و بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های مختلف هویت ملی نیز فراهم‌آید.

روش تحقیق

هر محقق درصدد پاسخ دادن به تعدادی سؤال پژوهشی و یا بررسی صحت یا سقم یک یا چند فرضیه پژوهشی است. در متدولوژی^۴، روش‌ها و فنون متفاوتی برای نیل به این هدف وجود دارد (سرمد و دیگران، ۱۳۸۰). یکی از روش‌هایی که در دهه اخیر به شدت رو به گسترش بوده است، روش تحلیل محتوی^۵ می‌باشد. در این روش، پژوهشگر می‌کوشد تا از طریق مصاحبه یا مطالعه یک پیام مکتوب یا شفاهی، به داده‌هایی دست یابد تا به کمک آنها، به بررسی فرضیات تحقیق خود بپردازد. در تعریفی دیگر، تحلیل محتوا به عنوان فنی برای بیان سازمان‌یافته ذهنی توأم با توصیف کمی در جهت آشکارکردن محتوای پیام در ارتباطات به شمار آمده است. هرمنوتیک^۶

1- Social Identity

2- Citizens

3- Miller

4- Methodology

5- Content Analysis

6- Hermeneutique

پایه و اساس فن و تکنیک تحلیل محتوی است. در زبان و ادبیات فارسی، هرمنوتیک را به علم تفسیر، علم تأویل و حتی هنر تأویل، راهیابی به معنای باطنی و نهایی متن تعریف کرده‌اند. بنابراین بنیان هرمنوتیک بر تفسیر و تأویل است و پیشینه‌اش به گذشته‌های دور باز می‌گردد (آذر، ۱۳۸۰).

به هر حال، این فن همان طور که از نام آن برمی‌آید، در جستجوی دریافت جنبه‌های ادراکی و احساسی پیام‌ها و یا ادراکات ضمنی قابل استخراج از بیانات است. عنصر مشترک در تمام تکنیک‌های مختلف، از شمارش فراوانی گرفته تا استخراج ساختارهای منتج به مدل‌ها، یک تعبیر و تفسیر کنترل‌شده بر مبنای استنتاج و استنباط است (درانی، ۱۳۷۴: ۳۱-۲۵؛ هولستی، ۱۳۷۳).

برای تحلیل محتوی، مراحل مختلفی طی می‌شود که می‌توان آنها را به شرح زیر بیان نمود:

۱- مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازماندهی)

۲- بررسی مواد (پیام)

۳- پردازش نتایج (آذر، ۱۳۸۰)

با توجه به نکات فوق‌الذکر، کانون توجه این تحقیق بر مرحله سوم تحلیل محتوی یعنی پردازش داده‌های جمع‌آوری‌شده از پیام می‌باشد. به بیان دیگر، پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به دست آمده تحلیل می‌شود. امروزه تکنیک‌ها و فنون بسیاری در این خصوص ارائه شده است که اساس آنها بر درصد گیری از فراوانی مقوله‌ها می‌باشد. این دسته از فنون، دارای مشکلات ریاضی خاص خود می‌باشند که نتایج آنها را کم‌اعتبار خواهد کرد.

در این تحقیق، تلاش شده است روشی جدید که برگرفته از تئوری سیستم‌ها^۱ است، و کاستی‌های روش‌های دیگر را ندارد، برای پردازش نتایج ارائه شود. این روش آنتروپی شانون^۲ نام دارد که پردازش داده‌ها را در مبحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید مطرح می‌کند. بر اساس این روش، تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوی بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل خواهد کرد. در این تحقیق، ضمن ارائه الگوریتم مربوط به روش آنتروپی شانون، نتایج آن با روش جاری پردازش داده‌ها مقایسه می‌شود.

1- Systems Theory

۲- برای توضیح بیشتر به مقاله عادل آذر (۱۳۸۰) مراجعه شود.

بر اساس این روش که به مدل جبرانی^۱ مشهور است، محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از نظر ۶ پاسخگو (کتب دوره ابتدایی) و ۱۳ مقوله، مورد سؤال و در انتها ۴ مقوله مورد هدف، طبقه‌بندی شده است. در ابتدا، پیام بر حسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش گردیده است.

بر اساس داده‌های جدول فراوانی، مراحل زیر به ترتیب انجام می‌شود:

مرحله اول

ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی، به‌نحار یا نرمالایز شده و برای این منظور، از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$p_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^m F_{ij}} \quad (i=1, 2, 3, \dots, m, j=1, 2, \dots, n)$$

p = هنجار شده ماتریس فراوانی i = شماره پاسخگو m = تعداد پاسخگو
 F = فراوانی مقوله j = شماره مقوله

مرحله دوم

بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوطه قرار می‌دهیم. برای این منظور از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [p_{ij} L_n p_{ij}] \quad (j=1, 2, \dots, n)$$

E_j = بار اطلاعاتی مقوله مربوط

$$K = \frac{1}{L_n m}$$

P = هنجار شده ماتریس فراوانی

$(j = 1, 2, \dots, n)$

L_n = لگاریتم J = شماره i = شماره پاسخگو m = تعداد پاسخگو

مرحله سوم

با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($j = 1, 2, \dots, n$)، ضریب اهمیت هر یک از آنها محاسبه شده است. هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری است، از درجه اهمیت (w_j)

بیشتری برخوردار می‌باشد. برای محاسبه ضریب اهمیت، ز رابطه زیر استفاده شده است:

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

W_j = درجه اهمیت

E_j = بار اطلاعاتی هر مقوله

N = تعداد مقوله‌ها

J = شماره مقوله‌ها

لازم به ذکر است که در محاسبه E_j ، مقادیر P_{ij} که برابر با صفر باشد، به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی، با عدد بسیار کوچک 0.00001 جایگزین شده است. W_j شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام، با توجه به شکل پاسخگوها، مشخص می‌کند. از طرفی با توجه به بردار w ، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (آذر، ۱۳۸۰: ۸ و ۹).

در مورد تصاویر کتب درسی دوره ابتدایی نیز از آنجا که تصاویر به سبب دریافت سریع و سهولت ذهنی، در رمزگردانی معانی پنهانی به معانی آشکار، سهم زیادی در ایجاد نگرش‌ها و باورها و شکل‌دهی لایه‌های هویتی افراد داشته و با این پیش فرض که هر یک از تصاویر مندرج در کتاب‌های درسی، در ذات خود به منظور ایجاد تغییر در دانش‌ها و نگرش‌ها و توانش‌های دانش‌آموزان آورده شده‌اند و این تغییرات در بلندمدت، منجر به رفتارهای مطلوب آنان می‌شود و در آنان اعتقادی را به وجود می‌آورد که حفظ هویت ملی چیست و چگونه است، به تجزیه و تحلیل تصاویر کلیه کتب درسی ابتدایی پرداخته شده و تمامی تصاویر، براساس مقوله‌های در نظر گرفته شده، مورد بررسی و سپس توسط روش آنتروپی شانون به ضریب اهمیت آنان پی برده‌ایم. به طور کلی در پردازش اطلاعات موجود از یک مسأله در تحلیل محتوی، دو دسته عمده از روش‌ها مطرح شده است. یک دسته، منعبث از مدلی مشهور به نام غیر جبرانی^۱ و یک دسته منشعب از مدل دیگری معروف به مدل جبرانی می‌باشد. مدل غیر جبرانی همان مدل‌های سنتی است که در آنها مبادله^۲ در بین مقوله توسط ضریب موجود، از مقوله دیگر جبران نمی‌شود. بنابراین، هر مقوله در این روش‌ها به تنهایی مطرح بوده و مقایسه‌ها، به صورت مقوله به مقوله انجام می‌پذیرد. در این روش‌ها، هر مقوله با توجه به درصد فراوانی‌ها تحلیل می‌شود و به مبادله بین مقوله‌ها از نظر پاسخگو توجهی نمی‌گردد. در مقابل در متد آنتروپی شانون یا مدل جبرانی که در این تحقیق به کار گرفته شده است، اجازه مبادله بین شاخص‌های آنها مجاز است. یعنی

تغییری کوچک در یک مقوله، می‌تواند تغییری مخالف در مقوله یا مقوله‌های دیگر ایجاد کند؛ یعنی هم به پاسخگو و هم به مقوله در تحلیل و پردازش اطلاعات به دست آمده توجه دارد (هولستی، ۱۳۷۳: ۲۲۴-۲۴۳). استفاده از روش موصوف در تحلیل اطلاعات حاصل از پیام، مفیدتر و از دقت ریاضی بالاتری برخوردار است. این روش با توجه به ماهیت تعاملی خود، می‌تواند اطلاعات بیشتری را در تفسیر پیام ارائه دهد. در واقع، علت اصلی استفاده از مدل‌های غیرجبرانی به جای مدل جبرانی، سهولت محاسبات آن می‌باشد؛ اما دلایل ریاضی، نشان دهنده معتبرتر بودن متد شانون نسبت به متدهای دیگر است (آذر، ۱۳۸۰: ۱۵).

در تنظیم سیستم مقوله‌ها، قالب عملی و قابل اندازه‌گیری از متغیرها انجام می‌شود. کیفیت تحلیل محتوی، بستگی کامل به مقوله‌های آن دارد. مقوله‌ها بر اساس موضوع مورد تحقیق، طرح و ساخته می‌شوند. مقوله‌ها، فضایی هستند که واحدهای محتوی باید در آن طبقه‌بندی شوند. بررسی‌های معینی که مقوله‌هایشان به طور صریح تنظیم و با مسأله و محتوای پژوهش به خوبی تطبیق داده شده‌اند، ثمربخش بودند. بنابراین، مقوله‌های اصلی این تحقیق براساس تعاریف عملیاتی ارائه‌شده شامل مقوله هویت ملی، مقوله دینی - مذهبی و مقوله انقلابی می‌باشند.

جامعه آماری تحقیق حاضر، کلیه متون کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی، شامل ۲۷ جلد کتاب، ۵۱۲ درس، ۳۱۹۹ صفحه و ۳۳۳۲ تصویر در سال تحصیلی ۸۲-۸۱ می‌باشد. در این بررسی، به همه مقوله‌های ایرانی، دینی - مذهبی و انقلابی مؤثر در هویت بخشی به فراگیران و ذکر شده در کتب درسی دوره ابتدایی توجه شده است. ملاک کار، متن درس‌ها بوده، اما تصاویر نیز همانگونه که گفته شد، به دلیل تأثیرشان در هویت‌سازی و آفرینش نظام باور و خلق الگوهای رفتاری فراگیران، مورد تحلیل واقع شده‌اند.

یافته‌های تحقیق

همانطور که در روش‌شناسی تحقیق توضیح داده شد، در این بررسی تمامی کتاب‌های دوره آموزش ابتدایی شامل کتاب‌های فارسی، علوم، ریاضی، تعلیمات دینی، تعلیمات اجتماعی و قرآن، در سه مقوله اصلی تحقیق (هویت ملی، ارزش‌های دینی - مذهبی و ارزش‌های انقلابی)، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. واحدهای اصلی این مطالعه دروس، صفحات و تصاویر بوده‌اند که نتایج بررسی به شرح جداول شماره‌های ۱، ۲ و ۳، خلاصه شدند.

۱- بررسی درجه اهمیت مفاهیم هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

برای سنجش و بررسی مفهوم هویت ملی، از شش شاخص اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای، نهادهای ملی، رسوم ملی، میراث فرهنگی، جغرافیای ایران و ارزش‌های ملی استفاده شده است. همانطور که جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، در کل کتب دوره ابتدایی به مقوله‌های اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای، نمادهای ملی و اماکن دینی - مذهبی، هیچ توجهی نشده است و صرفاً در ۳ درس از کل دروس، به مقوله هنجارهای ملی، در ۲۵ درس، به مقوله میراث فرهنگی، در ۲۴ درس به مقوله جغرافیای ایران، در ۸ درس به مقوله ارزش‌های ملی، در ۱۳۳ درس به مقوله ارزش‌های دینی - مذهبی، در ۸۴ درس به مقوله اسطوره‌های دینی - مذهبی، در ۴ درس به مقوله مراسم دینی - مذهبی، در ۳ درس به مقوله اسطوره‌های انقلابی، در ۹ درس به مقوله مراسم مرتبط با وقایع انقلاب و مابقی دروس به سایر مقوله‌ها اختصاص داده شده است.

جدول ۱: جدول توزیع فراوانی توجه به مقوله‌های تحقیق در دروس کتب دوره ابتدایی

سایر مقولات	دینی - مذهبی						هویت ملی					
	انقلابی	اماکن دینی - مذهبی	مراسم دینی - مذهبی	اسطوره‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های ملی	جغرافیای ایران	میراث فرهنگی	هنجارهای ملی	نمادهای ملی	اسطوره‌های ملی و شاهنامه	مقوله‌ها
تصاویر کتاب‌ها												
فارس	۶	۰	۲	۱۷	۱۱	۶	۰	۱۴	۳	۰	۰	۸۲
علوم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵۷
ریاضی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
تعلیمات دینی	۰	۱	۲	۴۶	۲۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۸
تعلیمات اجتماعی	۳	۲	۰	۱	۱۸	۲	۲۴	۱۱	۰	۰	۰	۶۰
قرآن	۰	۰	۰	۲۰	۸۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع کل	۹	۳	۴	۸۴	۱۳۳	۸	۲۴	۲۵	۳	۰	۰	۲۱۷

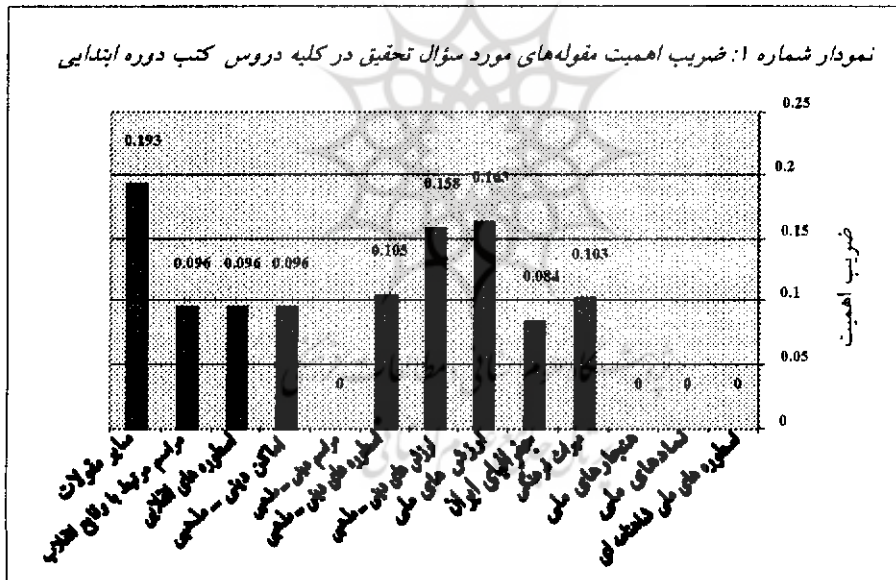
تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از طریق روش آنتروپی شانون (نمودار ۱) نتایج زیر را نشان می‌دهد:

- ۱- اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای، با ضریب اهمیت صفر در دروس کتب ابتدایی، در صفحات کتب ابتدایی و در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۲- نمادهای ملی با ضریب اهمیت صفر در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۹۷ در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۳- هنجارهای ملی با ضریب اهمیت صفر در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۴- میراث فرهنگی با ضریب اهمیت ۰/۱۰۳ در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۰۷ در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۶۳ در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۵- جغرافیای ایران با ضریب اهمیت صفر در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۷۲ در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۶- ارزش‌های ملی با ضریب اهمیت ۰/۰۸۴ در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۱۷ در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۷۶ در تصاویر کتب ابتدایی. ضرایب اهمیت به دست آمده نشان می‌دهد که در دروس این کتب، بیشترین اهمیت به میراث فرهنگی ایران و در صفحات کتب بیشترین اهمیت به ارزش‌های ملی ایران و در تصاویر کتب ابتدایی، بیشترین اهمیت به نمادهای ملی ایران داده شده است. براساس یافته‌های تحقیق، ضریب اهمیت مقوله هویت ملی در کتب درسی، به طور مجزا محاسبه گردیده که عبارتند از:
دروس کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۴۳، صفحات کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۴۶، تصاویر کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۷۶.
دروس کتب علوم دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، صفحات کتب علوم دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۱۶۶.
دروس کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، صفحات کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، تصاویر کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۱۹۶.
دروس کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، صفحات کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، تصاویر کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر.
دروس کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۸۵، صفحات کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۴۱، تصاویر کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۳۱۹.

دروس کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، صفحات کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، تصاویر کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر، ضرایب اهمیت به دست آمده مقوله هویت ملی در کتب درسی دوره ابتدایی، نشان می‌دهد که در دروس کتب تعلیمات اجتماعی، و در صفحات کتب فارسی و در تصاویر کتب تعلیمات اجتماعی، بیشترین توجه به مقوله مذکور شده است. برای جمع‌بندی و رسیدن به موضوع اصلی تحقیق، یعنی ضریب اهمیت هویت ملی در کلیه کتب درسی دوره ابتدایی بر اساس یافته‌های تحقیق عبارتند از:

- کلیه دروس دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۱۶۴
- کلیه صفحات دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۱۶۲
- کلیه تصاویر دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۱۱

۲- درجه اهمیت مفاهیم ارزش‌های دینی - مذهبی در کتاب‌های دوره آموزش ابتدایی

برای سنجش و بررسی مفهوم ارزش‌های دینی و مذهبی، از چهار شاخص ارزش‌های دینی - مذهبی، اسطوره‌های دینی - مذهبی، مراسم دینی و اماکن مذهبی استفاده شده است. جدول شماره ۲، توزیع فراوانی توجه به مقوله‌های اصلی تحقیق در کلیه صفحات کتاب‌های دوره آموزش ابتدایی را نشان می‌دهد. داده‌ها نشان می‌دهد که در کل

صفحات کتب دوره ابتدایی، به مقوله‌های اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای و نمادهای ملی، هیچ توجهی نشده و تنها در ۶ صفحه از کل صفحات، به مقوله هنجارهای ملی، در ۵۰ صفحه به مقوله میراث فرهنگی، در ۷۶ صفحه به مقوله جغرافیای ایران، در ۱۴ صفحه به مقوله ارزش‌های ملی، در ۵۲۹ صفحه به مقوله ارزش‌های دینی - مذهبی، در ۲۰۶ صفحه به مقوله اسطوره‌های دینی - مذهبی، در ۱۰ صفحه به مقوله مراسم دینی - مذهبی و در ۱ صفحه به مقوله اماکن دینی - مذهبی، در ۱۰ صفحه به مقوله اسطوره‌های انقلابی، در ۲۷ صفحه به مقوله مراسم مرتبط با وقایع انقلاب و در ۲۲۷۰ صفحه، به سایر مقولات توجه شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی با توجه به مقوله‌های تحقیق در صفحات کتب دوره ابتدایی

سایر مقولات	انقلابی		دینی - مذهبی				هویت ملی						مقوله‌ها تصاویر کتاب‌ها
	موسم مرتبط با وقایع انقلاب	اسطوره‌های انقلابی	اماکن دینی - مذهبی	مراسم دینی - مذهبی	اسطوره‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های ملی	جغرافیای ایران	میراث فرهنگی	هنجارهای ملی	نمادهای ملی	اسطوره‌های ملی و شاهنامه	
۶۳۸	۱۳	۰	۰	۴	۳۹	۲۳	۱۰	۰	۲۳	۶	۰	۰	فارسی
۴۷۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	علوم
۸۵۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ریاضی
۷۰	۰	۱	۰	۶	۱۰۹	۶۹	۱	۰	۰	۰	۰	۰	تعلیمات دینی
۲۳۱	۱۳	۹	۰	۰	۷	۴۲	۳	۷۶	۲۷	۰	۰	۰	تعلیمات اجتماعی
۰	۰	۰	۱	۰	۵۱	۳۹۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	قرآن
۲۲۷۰	۲۷	۱۰	۱	۱۰	۲۰۶	۵۲۹	۱۴	۷۶	۵۰	۶	۰	۰	جمع کل

تجزیه و تحلیل اطلاعات نتایج زیر را نشان داده است:

- ۱- ارزش‌های دینی - مذهبی با ضریب اهمیت ۰/۱۶۳ در درس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۲۷ در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۰۶ در تصاویر کتب ابتدایی.
- ۲- اسطوره‌های دینی - مذهبی با ضریب اهمیت ۰/۱۵۸ در درس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۷۲ در صفحات کتب ابتدایی و با ضریب اهمیت ۰/۰۷۷ در تصاویر کتب ابتدایی.

۳- مراسم دینی - مذهبی با ضریب اهمیت ۰/۱۰۵ در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۰۴ در صفحات کتب ابتدایی و با ضریب اهمیت ۰/۰۵۵ در تصاویر کتب ابتدایی.

۴- اماکن دینی - مذهبی با ضریب اهمیت صفر در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر در صفحات کتب ابتدایی و با ضریب اهمیت ۰/۰۱۹ در تصاویر کتب ابتدایی.

ضرایب اهمیت به دست آمده نشان می‌دهد که در دروس کتب ابتدایی، بیشترین اهمیت به ارزش‌های دینی - مذهبی و در صفحات کتب ابتدایی، بیشترین اهمیت به اسطوره‌های دینی - مذهبی و در تصاویر کتب ابتدایی، بیشترین اهمیت به ارزش‌های دینی - مذهبی داده شده است.

ضریب اهمیت مقوله ارزش‌های دینی - مذهبی در کتب درسی، به طور مجزا محاسبه گردیده که عبارتند از:

- دروس کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۵۱؛ صفحات کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۴۰؛ تصاویر کتب فارسی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۲۱.

- دروس کتب علوم دوره ابتدایی، با ضریب اهمیت صفر؛ صفحات کتب علوم دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر؛ تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر.

- دروس کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر؛ صفحات کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت صفر؛ تصاویر کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۰۵.

- دروس کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۵۴۷؛ صفحات کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۴۹۹؛ تصاویر کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۳۸۲.

- دروس کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۶۷؛ صفحات کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۸۷؛ تصاویر کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۷۸.

- دروس کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۹۹۹؛ صفحات کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۹۹۹؛ تصاویر کتب قرآن دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۳۳۶.

ضرایب اهمیت به دست آمده مقوله ارزش‌های دینی - مذهبی در کتب درسی دوره ابتدایی، نشان می‌دهد که در دروس کتب قرآن، در صفحات کتب قرآن و در تصاویر کتب تعلیمات دینی، بیشترین توجه به مقوله مذکور شده است. برای جمع‌بندی و رسیدن به موضوع اصلی تحقیق براساس یافته‌های تحقیق، ضریب اهمیت ارزش‌های دینی - مذهبی در کلیه کتب درسی دوره ابتدایی عبارتند از:

کلیه دروس دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۹۶

کلیه صفحات دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۷۳

کلیه تصاویر دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۴۳

۳- درجه اهمیت مفاهیم ارزش‌های انقلابی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

برای سنجش مفهوم ارزش‌های انقلابی، از دو شاخص اسطوره‌های انقلابی و مراسم مرتبط با وقایع انقلاب استفاده شده است.

تصاویر کتاب‌های دوره آموزش ابتدایی، یکی دیگر از واحدهای بررسی در این پژوهش بوده است. اطلاعات جدول شماره ۳، نشان می‌دهد که در کل تصاویر کتب دوره ابتدایی، به مقوله اسطوره‌های ملی و شاهنامه‌ای توجهی نشده و ۲۷ تصویر به مقوله نمادهای ملی، ۳ تصویر به مقوله هنجارهای ملی، ۴۲ تصویر به مقوله میراث فرهنگی، ۴۹ تصویر به مقوله جغرافیای ایران، ۱۲ تصویر به مقوله ارزش‌های ملی، ۱۰۸ تصویر به مقوله ارزش‌های دینی - مذهبی، ۲ تصویر به مقوله مراسم دینی - مذهبی، ۸۵ تصویر به مقوله اسطوره‌های دینی - مذهبی، ۵۷ تصویر به مقوله اماکن دینی - مذهبی، ۶۰ تصویر به مقوله اسطوره‌های انقلابی، ۲۵ تصویر به مقوله مراسم مرتبط با وقایع انقلاب و ۲۸۶۱ تصویر به سایر مقولات توجه شده است.

جدول ۳: جدول توزیع فراوانی توجه به مقوله‌های تحقیق در تصاویر کتب دوره ابتدایی

سایر مقولات	دینی - مذهبی					هویت ملی					مقوله‌ها		
	انقلابی	اسطوره‌های انقلابی	اماکن دینی - مذهبی	مراسم دینی - مذهبی	اسطوره‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های دینی - مذهبی	ارزش‌های ملی	جغرافیای ایران	میراث فرهنگی	هنجارهای ملی		نمادهای ملی	اسطوره‌های ملی و شاهنامه
۹۳۶	۶	۱۴	۸	۱	۲	۲۹	۷	۱۰	۶	۳	۱۶	۰	فارسی
۷۸۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۶	۰	۲	۰	علوم
۷۲۲	۱	۵	۲	۰	۰	۲	۲	۳	۰	۰	۴	۰	ریاضی
۱۲۲	۰	۷	۱۲	۰	۲۷	۲۵	۰	۱	۰	۰	۰	۰	تعلیمات دینی
۱۹۴	۱۲	۱۹	۲۶	۱	۷	۹	۳	۳۴	۳۰	۰	۲	۰	تعلیمات اجتماعی
۱۰۷	۶	۱۰	۹	۰	۴۹	۴۳	۰	۰	۰	۰	۳	۰	قرآن
۲۸۶۱	۲۵	۶۰	۵۷	۲	۸۵	۱۰۸	۱۲	۴۹	۴۳	۳	۲۷	۰	جمع کل

تجزیه و تحلیل اطلاعات نتایج زیر را نشان داده است:

۱- اسطوره‌های انقلابی با ضریب اهمیت ۰/۰۹۶ در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۵۰، در صفحات کتب ابتدایی و با ضریب اهمیت ۰/۱۳۲، در تصاویر کتب ابتدایی.
 ۲- مراسم مرتبط با وقایع انقلاب با ضریب اهمیت ۰/۰۹۶ در دروس کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۱۰۷ در صفحات کتب ابتدایی، با ضریب اهمیت ۰/۰۹۳ در تصاویر کتب ابتدایی.

ضرایب اهمیت به دست آمده هر یک از سؤالات ویژه فوق در کتب درسی دوره ابتدایی، نشان می‌دهد که در دروس کتب، به اسطوره‌های انقلابی و مراسم مرتبط با وقایع انقلاب به یک میزان اهمیت داده شده و در صفحات کتب ابتدایی، بیشترین اهمیت به مراسم مرتبط با وقایع انقلاب و در تصاویر کتب، بیشترین اهمیت به اسطوره‌های انقلابی داده شده است.

براساس یافته‌های تحقیق، ضریب اهمیت مقوله ارزش‌های انقلابی در کتب درسی به طور مجزا محاسبه گردیده که عبارتند از:

دروس کتب فارسی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۲۴۹، صفحات کتب فارسی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۲۵۶، تصاویر کتب فارسی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۳۱۲، دروس کتب علوم دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، صفحات کتب علوم دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۴۱۹، دروس کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، صفحات کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، تصاویر کتب ریاضی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۳۰۷، دروس کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، صفحات کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، تصاویر کتب تعلیمات دینی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، دروس کتب تعلیمات اجتماعی ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۱۹۶، صفحات کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۱۹۳، تصاویر کتب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۰۸۹، دروس کتب قرآن دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، صفحات کتب قرآن دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت صفر، تصاویر کتب قرآن دوره ابتدایی با ضرایب اهمیت ۰/۳۳، ضرایب اهمیت به دست آمده مقوله ارزش‌های انقلابی در کتب درسی دوره ابتدایی، نشان می‌دهد که در دروس کتب فارسی و در صفحات کتب فارسی و در تصاویر کتب علوم، بیشترین توجه به مقوله مذکور شده است. برای جمع‌بندی و

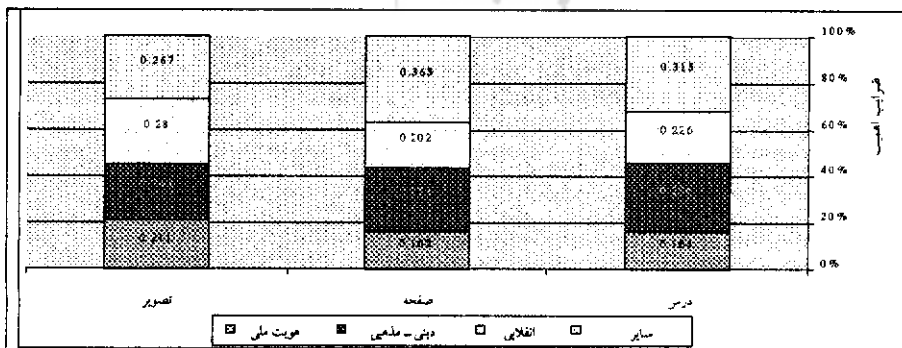
رسیدن به موضوع اصلی تحقیق، ضریب اهمیت ارزش‌های انقلابی در کلیه کتب درسی دوره ابتدایی، عبارتند از:

- کلیه دروس دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۲۶
- کلیه صفحات دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۰۲
- کلیه تصاویر دوره ابتدایی با ضریب اهمیت ۰/۲۸۰

نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق، نشانگر آن است که در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی، کم‌رنگ‌ترین ارزش‌ها، مربوط به بعد اسطوره‌ای، نمادین، هنجارهای جغرافیایی هویت و ارزش‌های ملی است. با توجه به این یافته‌ها، محتوای کتب مذکور نمی‌توانند نقش چندان مؤثری در شکل‌گیری و تحکیم مؤلفه‌های اسطوره‌ای و نمادین هویت ملی که یکی از ابعاد مهم شخصیت سالم در رشد همه‌جانبه فردی و اجتماعی دانش‌آموزان به شمار می‌رود، ایفا نماید. براساس یافته‌های تحقیق، هر دانش‌آموز که در طی دوره ابتدایی بیش از چهار هزار ساعت را در کلاس‌های درس می‌گذرانند و ۲۷ جلد کتاب درسی را که شامل ۵۱۲ درس، ۳۱۹۹ صفحه و ۳۳۳۲ تصویر بوده، مطالعه می‌نماید، فقط توسط ۶۰ درس، در ۱۴۶ صفحه و با ۱۳۳ تصویر یا به عبارتی با کمترین درس، کمترین صفحه و کمترین تصویر از کل کتب دوره می‌تواند با هویت ملی خود آشنا گردد و این نتیجه، آینده مطلوبی را برای کشوری با بیش از ۶۰٪ جمعیت زیر ۲۴ سال، که از جوانترین کشورهای جهان شناخته شده است، به بار نخواهد آورد (نمودار شماره ۴).

نمودار شماره ۴: ضریب اهمیت مقوله‌های تحقیق در کلیه کتب دوره ابتدایی

آموزش و پرورش کشور که با حضور میلیونی دانش‌آموزان در گستره خود، یکی از زیربنایی‌ترین نهادهای کشور را به خود اختصاص داده است، می‌بایست با نگاهی عمیق و سیستمی، به پرورش جوانان بپردازد تا آنها آمادگی روانی و رفتاری به منظور زندگی اولیه مدنی و شهروندی خود را پیدا نموده و تعلق و عشق به میهن و زندگی افتخارآمیز در آن را در نزد خود بیورانند و تقویت نمایند. بنابراین لازم است با بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، بسترهای توجه به ابعاد متنوع هویت ملی و زمینه توجه به رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان را فراهم آورد. از این رو، دست‌اندرکاران آموزش و پرورش کشور باید با دقت نظر و اعمال حساسیت بیش از پیش، به تهیه و تنظیم محتوای کتب درسی به منظور ایجاد تغییر در دانش، نگرش و توانش دانش‌آموزان بپردازند تا این تغییرات در بلندمدت منجر به رفتارهای مطلوب آنان شده و بتواند در دانش‌آموزان اعتقادی را به وجود آورد تا هویت فردی و ملی خود را شناخته، بدان احساس دلبستگی و تعلق نموده و آن را پاس بدارند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

یادداشت‌ها :

- ۱- منظور آگاهی، تعلق خاطر و پایبندی فرد نسبت به ارزش‌های ملی، اسطوره‌های ملی، نمادهای ملی، رسوم ملی، میراث فرهنگی و موقعیت خاص جغرافیایی ایران است.
- ۲- منظور توجه به ارزش‌ها، اسطوره‌ها، مراسم و اماکن دینی و مذهبی در محتوی و تصاویر کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی است.
- ۳- منظور توجه به اسطوره‌های انقلابی و مراسم مرتبط با وقایع انقلابی در محتوی و تصاویر کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی است.

منابع :

- ۱- آذر، عادل (۱۳۸۰)؛ «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوی»، تهران: فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س)، سال ۱۱، شماره ۳۸-۳۷: ۱۷-۱.
- ۲- احمدلو، حبیب (۱۳۸۱)؛ بررسی رابطه میزان هویت ملی و قومی در بین جوانان تبریز، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس دانشکده علوم انسانی.
- ۳- تاجداری، پرویز (۱۳۷۲)؛ ریشه‌یابی نهاجم فرهنگی، تهران: انتشارات آتا.
- ۴- حاج‌بابایی، مرتضی (۱۳۷۱)؛ آموزش و پرورش و بحران هویت در نوجوانان و جوانان، تهران: سومین سمپوزیوم جایگاه تربیت نوجوانان در آموزش و پرورش.
- ۵- درانی، کمال (۱۳۷۴)؛ درآمدی بر تجزیه و تحلیل محتوی (فن تعبیر و تفسیر نظارتی)، تهران: انتشارات سازمان دانش مدیریت.
- ۶- دوران، بهزاد (۱۳۸۳)؛ «گفتمان‌های هویت در ایران با تأکید بر هویت‌های ملی و دینی»، محمدعلی محمدی و حسین دهقان (گردآورندگان) آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- ۷- رواسانی، شاپور (۱۳۸۰)؛ زمینه‌های اجتماعی هویت ملی، تهران: انتشارات شابک.
- ۸- ساروخانی، باقر و رفعت‌جاء، مریم (۱۳۸۳)؛ عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در باز تعریف هویت اجتماعی زنان، پژوهش زنان، دوره ۲، شماره ۱: ۹۱-۷۱.
- ۹- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۶)؛ روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات سپهر نقش.
- ۱۰- شیخاوندی، داور (۱۳۸۳)؛ «نقش آموزش و پرورش در تکوین همبستگی ملی در ایران چند قومی و چند فرهنگی»، محمدعلی محمدی و حسین دهقان (گردآورندگان) آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- ۱۱- صدر، ضیاء (۱۳۷۷)؛ کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان، تهران: انتشارات پیام نور.
- ۱۲- طالبی، سکینه (۱۳۷۸)؛ تحول هویت دانش‌آموزان دختر دوره ابتدایی و راهنمایی، تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۳- الطایی، علی (۱۳۸۲)؛ بحران هویت قومی در ایران، تهران: نشر شادگان.
- ۱۴- طباطبائی، سیدجواد (۱۳۷۳)؛ زوال اندیشه سیاسی در ایران، تهران: انتشارات کویر.
- ۱۵- طباطبائی، صادق (۱۳۷۹)؛ فصلنامه مطالعات ملی، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات ملی، سال دوم، شماره ۶، ۱۰-۴۲.
- ۱۶- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۵)؛ مبانی علم سیاست، تهران: نشر نی.
- ۱۷- فالگس، کیث (۱۳۸۱)؛ شهروندی، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.
- ۱۸- معین، محمد (۱۳۷۷)؛ فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، جلد ۴.
- ۱۹- هولستی، ال - آر (۱۳۷۳)؛ تحلیل محتوی در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات علامه طباطبائی.
- 20- Bauman, Z (1996); From Pilgrim to Tourist: or a Short History of Identity. Pp - 18 - 36 in Stuart Hall and p. DuGay (eds) *Questions of Cultural Identity*, London. Sage.

- 21- Carey S. (2002); Undivided loyalties: National Identity an Obstacle to European integration? *European Union Politics*. Vol. 3 (4): 387-413.
- 22- Dowley. M. K. et al (2000); Sub National and National Loyalty: Cross-national Comparisisions. *International Journal of Public Opinion Research* 12 (4): 357-71.
- 23- Hall, S. (1992); *The question of cultural identity*. pp 273-319 in Stuart Hell et al (eds) *Modernity and its futures*. Cambridge: Polity Press.
- 24- Jenkins R. (1996); *Social Identity*. London: Routledge.
- 25- Kosterman, R. Feshbach S. (1989); "Toward a Measure of Patriotic and Nationalistic Attitudes". *Political Psychology* 10 (2) 257-73.
- 26- Kriesi H. et al. (1999); *Nation and National Identity: The European experience in Perspective*. Zurich: Ruegger.
- 27- Lilli W. and Diehl M. (1999); *Measuring Nationl Identity working paper 10*. Zentrum fur Europaische Sozidforschung Mannheim.
- 28- Miller, D. (1995); *an Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- 29- Smith A. D. (1991); *National identity*: London. Perguin.
- 30- Smith A. D. (1992); European And the Problem of identity.
- 31- *International Affairs*. 62 (1): 55-76.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی